

آشنایی با صنایع دستی کهن فارس

مریم شهبازی فرد

www.ketab.ir

انتشارات نوید شیراز

بسم الله الرحمن الرحيم

سرشناسه	: شهبازی فرد، مریم، ۱۳۶۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: آشنایی با صنایع دستی کهن فارس / مریم شهبازی فرد.
مشخصات نشر	: شیراز: نوید شیراز، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۴ ص.: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۲-۴۷۶-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: صنایع دستی -- ایران -- فارس
موضوع	: صنایع دستی -- ایران -- فارس -- تاریخ
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ش ۹/ف ۱۰۸/ TT
رده بندی دیویی	: ۷۴۵/۵۰۹۵۵۶۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۹۹۶۲۶

آشنایی با صنایع دستی کهن فارس

مریم شهبازی فرد

صفحه آرای: نجمه اسکندری □ طرح جلد: مرضیه حسینی □ لیتوگرافی و چاپ: واصف

تیراز: ۱۰۰۰ جلد □ چاپ اول: ۱۳۹۴ □ حق چاپ محفوظ

ناشر: انتشارات نوید شیراز

دفتر شیراز - تلفن ۶۲-۳۲۲۲۶۶۶۱-۳۲۲۲۹۶۷۶ نمابر

دفتر تهران - تلفن ۵۹۴۵-۸۸۹۰۵۹۴۵ نمابر ۲۱-۸۸۹۲۱۵۲۲

پست الکترونیکی: Navideshiraz.Pub@Gmail.com

وب سایت: www.navideshiraz.com

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۲-۴۷۶-۷ ISBN: 978-600-192-476-7

۸۵۰۰ تومان

مقدمه

بی‌شک صنایع دستی به عنوان بخشی از میراث فرهنگی نقش مهمی در شناسایی تاریخ، تمدن، فرهنگ و هنر هر کشور و ملتی دارد.

و این مهم را تاریخ چند هزار ساله بشر چه قبل از تاریخ و چه در ادوار تاریخ به وضوح نشان می‌دهد. محصولات که نه تنها در رفع نیازهای کاربردی مصرفی بلکه نیازهای روحی-روانی انسان‌ها نقش مهمی ایفاء می‌کنند و هر کدام به نوعی بیانگر نیازهای جوامع در مقاطع مختلف زندگی بوده و هستند.

تولیداتی که برخی مواقع با هنر توأم گشته‌اند و وجود هنر در آنها سبب گردیده تا بار فرهنگی ویژه‌ای به خود بگیرند و گاهی نیز بدون تأثیرپذیری از هنر تولید شده‌اند که بیانگر یک نیاز مصرفی روزانه بوده است.

هنرمندان و صنعتگران صنایع دستی با بهره‌گیری از فکر خلاق و اندیشه‌های درونی به زیبایی آداب، رسوم، عقاید و باورهای مردم خود را در تولیداتشان نمایان می‌سازند.

ارزش و اهمیت این محصول هنری-مصرفی بگونه‌ای است که هر منطقه و ملتی تلاش در معرفی هر چه بیشتر داشته‌های خود دارد.

و در این میان استان فارس با برخورداری از موقعیت جغرافیایی خاص، نژادهای گوناگون ترک و لر و عرب و فارس، تاریخی کهن و ویژگی‌های منحصر بفرد خود و دارا بودن بیش از ۱۲۰ رشته و محصول صنایع دستی و هنرهای سنتی از دیرباز تاکنون به منطقه‌ای هنر پرور و هنرخیز مشهور بوده و است.

زیراندازهای زیبای گبه و گلیم و فرش با نقوش ذهنی باف و رنگ‌های جادویی خود که نشانگر ذوق، سلیقه و هنرمندی دختران و زنان ایلات عشایر و روستایی است، گره چینی و مقرنس کاری و حجاری و آینه کاری و ... که زینت بخش معماری و بنا هستند و یا خاتم سازی و قلمزنی و منبت کاری و ... که بیانگر اوج خلاقیت و هنر می‌باشند تنها بخشی از توانایی و هنرمندی هنرمندان و صنعتگران این استان است که بر هر پژوهشگر هنر دوستی است تا با معرفی این هنرهای زیبا که هر کدام از آنها بیانگر توانایی، ذوق، سلیقه و هنرمندی بی‌حد و مرز صنعتگران و هنرمندان می‌باشد بپردازد.

و در این میان تلاش ارزشمند سرکار خانم مریم شهبازی‌فرد که با تحقیق و نگارش به معرفی برخی از هنرهای زیبایی که ریشه در این منطقه هنر خیز و هنر پرور دارند قابل تقدیر و تشکر است.

ارژنگ ربیعی

پیشگفتار

هنر همواره از بزرگترین و غنی‌ترین نمادهای فرهنگ و تمدن هر کشور بوده است. بالاخص صنایع دستی، که به شکلی عمیقتر با فرهنگ و ادبیات هر سرزمین گره خورده است. هنرهایی که شاید در نگاه ابتدایی نگاهت را جذب نکنند، اما بدون تردید تجمع یک دنیا نظم، و یک بیکران دقت، تو را به اندیشه و خواهد داشت و نگاهت را به دنبال خود خواهد کشاند. به ویژه در سرزمینی کهن چون ایران، که رنگ به رنگ و نقش به نقش یکایک هنرها، حکایت از قدمتی چندین هزار ساله دارد.

سالیانی که گویی گذشت تا هنرهای ما، به جای جان یافتن و هر روز نو شدن، در اثنای زمان رنگ باخته‌ی روزگار شدند و ما امروز به جای داشتن یک عظمت هنر، سهم‌مان عرصه‌ای کوچک از چند هنر انگشت شمار است. چیزی که امروزه در دستان هنرمندان ما در حال خودنمایی است، چند صنایع دستی محدود است و بازاری که دیگر صدای مسگرها در آن نمی‌پیچد.

آری، متأسفانه صنایع دستی ما به واسطه عدم تبلیغات و اطلاع رسانی، ضعف صنعت گردشگری و هزار و یک دلیل دیگر رو به افول است. این نکته در کلیه شهرها و روستاهای ایران زمین قابل مشاهده می‌باشد. بدین معنی که هنرها هر یک جایگاه خود را در جایی دیگر یافته و در خاستگاه حقیقی خود دیگر نه حرفی دارد برای گفتن، و نه صحنه‌ای دارد برای حضور.

مشاهده این امر بود که مرا بر آن واداشت تا گامی هر چند کوچک در راستای شناسایی

صنایع دستی فارس بردارم. باشد تا اساتید و هنرمندان و هنردوستان سرزمینم، بیش از پیش با همتی مضاعف، در صدد احیاء و ارتقاء هنرها و صنایع دستی کمرنگ شده‌ی میهنم برآیند. در پایان لازم می‌دانم از همکاری‌های بی‌دریغ استاد ارجمندم، جناب آقای مهندس ساسان سامانیان که همواره یاری رسان اینجانب بودند کمال قدردانی و سپاس را به عمل بیاورم.

مریم شهبازی فرد (بهاور)

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۵	فصل اول: نگاهی به هنر خاتم
۱۵	پیشینه تاریخی شیراز
۱۶	بخش اول: خاتم هنری از جنس چوب
۱۷	خاتم، هنری از پهنای خاورمیانه
۱۸	آشنایی با مواد و شیوه ساخت خاتم
۱۸	آشنایی با انواع چوب
۱۹	چوب آبنوس
۲۰	گردو
۲۰	چوب فوفل
۲۰	چوب عناب
۲۱	ماهاگونی
۲۱	چوب بقم، قاقم، قامپش
۲۱	کاج
۲۲	لیمو
۲۲	توسکا
۲۲	چوب شمشاد
۲۲	نارنج
۲۳	تبریزی

۲۳	چوب آلوچه
۲۳	زبان گنجشک
۲۴	چوب گلابی
۲۴	شاه چوب
۲۴	توت سفید
۲۴	فلز
۲۵	استخوان
۲۵	روش ساخت خاتم
۲۵	بریدن و آماده کردن مواد خام
۲۶	سوار کردن شش های مرکب و میله ها
۲۶	نحوه پیچیدن خاتم
۲۶	به هم چسباندن گله ها و بسته بندی آنها
۲۷	بریدن بسته ها و لایه های پشت
۲۷	برش طولی توره ها و سوار کردن ورقه ها
۲۸	نصب خاتم
۲۹	بخش دوم: منشأ خاتم
۳۴	آثار خاتم سازی در دوره های مختلف
۳۴	قدیمی ترین اثر خاتم مرمت شده
۳۵	بخش سوم: مقایسه کیفی آثار خاتم گذشته و امروز
۳۷	فصل دوم: منبت، هنری برخاسته از دیار فارس
۳۷	کنده کاری روی چوب یا منبت؟
۳۸	بخش اول: منبت چیست؟
۳۸	منبت کاری هنری از صنایع اسلامی
۳۹	تاریخچه منبت کاری
۴۱	سیر هنر منبت کاری در ادوار گوناگون
۴۲	بخش دوم: مقایسه منبت سنتی و منبت امروز
۴۲	هنر منبت در شکل اصولی خود به ۴ نوع تقسیم می شود:
۴۳	پیشینه منبت سنتی

۴۴	 مراحل مثبت کاری
۴۵	 رنگ
۴۵	 تزئین
۴۵	 طریقه انتقال طرح بر روی چوب
۴۶	 چوبهای مناسب مثبت کاری
۴۷	 کنده کاری روی چوب
۴۹	 فصل سوم: جوک هنری برگرفته از درودگری
۵۰	 بخش اول: جوک نامی گمنام، در صنایع چوبین
۵۰	 ریشه هنر جوک کاری
۵۰	 شیوه کار جوک
۵۱	 بخش دوم: آشنایی با انواع جوک
۵۱	 کاربرد جوک
۵۱	 چوبهای مناسب برای جوک
۵۱	 ابزار کار
۵۲	 مراحل کار در جوک کاری
۵۲	 اسناد موجود از جوک کاری
۵۲	 طرحهای رایج در جوک
۵۳	 فصل چهارم: آشنایی با هنر شیشه گری
۵۳	 شیشه چیست؟
۵۳	 بخش اول: تاریخ هنر شیشه گری در دنیا
۵۴	 ریشه یابی هنر شیشه گری در ایران باستان
۵۶	 بخش دوم: شیشه گری ایران از ابتدا تا به امروز
۵۷	 آشنایی با هنر شیشه گری شیراز
۵۸	 روند تحول شیشه گری دستی در ایران باستان
۵۹	 آشنایی باتکنیکهای ساخت شیشه در ایران باستان
۶۱	 بخش سوم: تکنیکهای شیشه گری در ایران باستان
۶۲	 آشنایی با انواع تزئینات روی شیشه در ایران باستان
۶۴	 عطردان ها

۶۴	 آمفورا
۶۵	 هدفلاسک
۶۵	 شیشه سازی دوره اسلامی در ایران
۶۷	 بخش چهارم: آشنایی با هنر شیشه گری امروز
۶۷	 مراحل تولید شیشه
۶۷	 لعاب، ماده ای از جنس شیشه
۶۷	 ریشه لعاب در دنیا
۶۸	 لعاب سازی در ایران
۶۹	 آشنایی با قدمت شیشه رنگی
۶۹	 شیشه بی رنگ و شفاف
۷۰	 شیشه سازی در ایران پیش از اسلام
۷۰	 شیشه گری بعد از اسلام
۷۳	 فصل پنجم: قلمزنی از نگاه امروز
۷۳	 عصر مس
۷۳	 عصر مفرغ
۷۴	 عصر آهن
۷۴	 بخش اول: فلزکاری در دوره هخامنشی
۷۵	 فلزکاری در اکباتان
۷۶	 هنر قلمزنی در دوره ساسانی
۷۶	 شیوه منبتکاری روی فلز
۷۷	 ریشه یابی فلزکاری در ایران
۷۹	 بخش دوم: سیر هنر قلمزنی در تاریخ ایران
۸۱	 آشنایی با سکه، سندی از جنس فلز
۸۱	 تاریخچه پیدایش سکه در ایران
۸۲	 فلزکاری اسلامی
۸۲	 بخش سوم: آشنایی با هنر قلمزنی و تکنیکهای آن
۸۲	 قلمزنی در ادوار گوناگون
۸۳	 مراحل قلمزنی

۸۴	ابزارهای قلمزنی.....
۸۴	قلمزنی مس و برنج.....
۸۷	فصل ششم: آشنایی با حجاری سنتی.....
۸۷	یادگار دوران غارنشینی.....
۸۷	بخش اول: حجاری چیست؟.....
۸۷	سنگتراش.....
۸۸	حجار کیست؟.....
۸۸	بخش دوم: تاریخچه حجاری در دنیا.....
۸۸	ریشه یابی حجاری در ایران.....
۹۰	تخت جمشید؛ تمثال بی بدیل حجاری در دنیا.....
۹۰	مدت زمان حکاکی نقوش در تخت جمشید.....
۹۰	ابزارهای سنگتراشی در تخت جمشید.....
۹۱	بخش سوم: آشنایی با حجاری امروزی.....
۹۲	شیوه حجاری.....
۹۲	سنگهای رایج در حجاری.....
۹۳	فصل هفتم: آشنایی با هنر دواتگری.....
۹۳	پیشینه دواتگری در دنیا.....
۹۳	بخش اول: تاریخچه هنر دواتگری در ایران.....
۹۴	دواتگری در لغت به چه معناست؟.....
۹۴	دواتگر کیست؟.....
۹۵	بخش دوم: مراحل دواتگری و شیوه کار شیراز.....
۹۶	ابزار دواتگری.....
۹۷	فصل هشتم: مسگری، هنری رو به فراموشی.....
۹۷	هنری از عصر نوستگی.....
۹۷	بخش اول: آشنایی با هنر مسگری.....
۹۸	بخش دوم: ریشه یابی هنر مسگری در ایران.....
۹۹	شیوه کار مسگری شیراز.....
۱۰۰	ابزار مسگری.....

فصل نهم: آشنایی با هنر تراش سنگهای قیمتی و نیمه قیمتی.....	۱۰۱
هنر تراش سنگ، برخاسته از حس زیبایی شناسی.....	۱۰۱
بخش اول: تاریخچه تراش سنگ در دنیا.....	۱۰۲
تاریخچه هنر تراش سنگ در فارس.....	۱۰۳
بخش دوم: تاریخ مهر و حکاکی در ایران.....	۱۰۵
آشنایی با مهرهای هخامنشی.....	۱۰۵
سیر هنر تراش سنگ در ایران از دیرباز تا کنون.....	۱۰۶
بخش سوم: آشنایی با انواع تراش سنگ.....	۱۰۷
آشنایی با کانی هاو سنگهای گرانبها.....	۱۰۹
بخش چهارم: معرفی برخی از سنگهای قیمتی.....	۱۰۹
ویزگیهای سنگهای قیمتی.....	۱۱۰
بخش پنجم: مراحل تراش سنگ در شیراز.....	۱۱۱
فصل دهم: آیینہ کاری، هنری از جنس شیشه.....	۱۱۳
بخش اول: تاریخچه آیینہ کاری در ایران.....	۱۱۳
تاریخچه هنر آیینہ کاری در شیراز.....	۱۱۴
بخش دوم: شیوه آیینہ کاری در شیراز.....	۱۱۵
فهرست اعلام.....	۱۳۹
فهرست اماکن.....	۱۴۰
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۴۱